

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на ас. Рая Райчева
на тема „Аналитични средства за изразяване на каузалност
в съвременния испански език”

Професионално направление: 2.1. Филология

Научна специалност: Романски езици (Морфология и синтаксис – испански език)

Докторска програма: Лингвистика и теория и практика на превода, НБУ

Рецензент: доц. д-р Донка Мангачева, СУ „Св. Климент Охридски”

Рая Райчева е представила сериозен и интересен дисертационен труд на актуална, обещаваща тема. Монографията е замислена като изследване на езиковата категория каузативност и аналитичните средства за изразяването ѝ – конструкции с инфинитив, причастие и глагол-опора в съвременния испански език. Авторката си поставя за цел да опише посочените конструкции като същност и употреба в различни сфери на речевата дейност, да установи тяхната честотност и да съпостави функционално-семантичните им стойности по различни признаци. Структурата на работата (увод, четири глави, заключение, приложения, библиография с общ обем на текста – 177 стр.) отговаря на нейния замисъл. Поради комплексния характер на обекта и разнотипността на поставените задачи в разработката се прилагат различни методи – описателен, обяснителен, съпоставителен и статистически. Наблюденията се простират върху богат и представителен езиков корпус. Той е много добре подбран с оглед на конкретните задачи, които си поставя дисертантката – обхваща примери от 6 съвременни литературни произведения, изданията на вестник за период от 3 години, записи от новинарски и научнопопулярни телевизионни предавания, извадки от интернет източници и фразеологичен речник. Впечатлена съм от прецизните данни от статистическата обработка на събраните факти, както и нагледното им представяне в диаграми и таблици. Това е огромен труд, който говори за отговорността и усърдието на дисертантката в доказателството на една ясна теза.

Първата глава (Теоретико-методологически основи на изследването) очертава проблематиката и обосновава актуалността на темата. Плавно и достъпно е въведена концептуалната рамка. Ясно са формулирани целите и задачите на работата. Представена е конкретна теоретична база, предвидена е подходяща методология. Събрана е и е оценена съществуващата (макар и малобройна) испаноезична библиография по третираната тема. Мотивирана е необходимостта от съдържателен и количествен анализ на специално подбран емпиричен материал. Заложени са основни насоки за изучаване и описание на каузативността въз основа на разграничението между каузалността в извънезиковата реалност и каузативността в езиков план. Щрихирани са същността и действието на каузативния залог и механизмът на антикаузативността (рецесивен залог), свързани с валентността на глаголите и тяхното поведение при изразяване на причинно-следствени отношения. Този обзор е изработен обективно, систематично и добросъвестно. Авторката разширява утвърдените схващания за семантичното отношение между глагола и актантите, като изтъква ролята на каузативния залог за трансформирането на описваната ситуация, за увеличаването на валентностите, за разграничаването на каузативните от некаузативните глаголи и изобщо за употребата на каузативните конструкции.

Приемам напълно избрания подход за разглеждане на каузативността като функционално-семантична категория, която обхваща различни формални средства – морфологични, лексикални и синтактични. Дисертантката очертава спецификата на нейните експликатори в испанския език, диференцира и конкретизира ядрените и периферийните модификатори. Лично за мен в изложението остават открити някои въпроси, по които авторката несъмнено има добре обмислена позиция. Как може да се формулира общото съдържание на категорията каузативност? И още: от традиционно гледище функционално-семантичните категории имат за център на полевата си структура морфологични парадигми или поне във висока степен се изразяват от тях. В конкретния случай какви са съображенията за разпределяне на езиковите средства в полето на каузативността: в ядрото – аналитичните, а в периферията – синтетичните (лексеми и афиксални деривати)? Дали това може да се обясни само с дълбоките им корени в развоя на езика или с предпочитанията на езиковата общност (вж. с. 21–22)?

Ще споделя още един извод, който направих за себе си при запознаването с тази работа: езиковата реализация на каузалността е сравнително периферен въпрос за испаноезичната лингвистика (което още веднъж потвърждава необходимостта от цялостно разглеждане, основано на обстояйни, проникателни наблюдения върху речевата практика). Оставам с чувството, че съществуващите до момента изследвания се характеризират с по-разчленено и дори някак изолирано виждане за функционалната и семантичната характеристика на каузативните средства, докато голяма част от чуждестранните учени вървят в обратна посока – към интегрирането и преосмислянето на идеи в многофакторно определение. Разбира се, това усложнява теоретичния модел и обработката на емпиричния материал, но е сигурен път, по който може да бъдат формулирани нови ценни постановки, които пък да доведат до разнообразни познавателни образи. Така например каузалността и нейният езиков облик са обект на дълги проучвания в англоезичния свят още от 70-те години на миналия век (вж. основополагащите разработки на Дейвид Люис, Джералд Кац, Джери Фодор и др.). Каузативността се разглежда като репрезентация на начина, по който говорещият субект възприема и проумява причинно-следствените връзки между две извънезикови ситуации, и на тяхното синтезиране в ментален модел. В сърцевината си тя се докосва до феноменологията на перцепцията, когнитивните процеси и интерпретативните механизми. Голяма част от произтичащите оттук въпроси остават отворени и до днес, напр.: до каква степен присъства каузалното съдържание в езиковата картина (и в частност къде е границата между каузативните и некаузативните предикати), кодира ли се каузиращото събитие, как се идентифицира ключовият фактор (агенси или друг) за кулминацията на каузираното събитие, как да се реши парадоксът на каузалността и т.н. Вярвам, че докторантката би могла да почерпи опит от такъв богат извор на концепции и подходи за по-нататъшно разгръщане на темата на дисертационния труд и ако проявява интерес, ще се запознае с разработките на Ад Нийлман и Ханс Ван де Коот, Жак Мьошлер, Бриджет Копли, Филип Улф, Сузана Кемер и Ари Верхаген, Масайоши Шибатани и др.

Изследването на аналитичните конструкции за изразяване на каузалност се простира на изреченско равнище, а синтаксисът неминуемо опира до семантичната дълбочина – без нея той би бил безпомощен или самоцелен. Това е здравата логика

на валентната теория и депендентната граматика като цяло. На семантичния тип на предиката се гради минималната схема за описание на конкретна извънезикова ситуация, респ. аргументната структура и асиметричните бинарни отношения между лексикалните единици. В този ред на мисли бих искала да подчертая едно достойство на работата: при избрания подход никъде не е пренебрегнато направеното в рамките на традицията и не е отречена възможността да се работи и по друг начин в зависимост от поставените задачи. Рая Райчева се позовава главно на възгледите на Алфонсо Вега (с. 35) за агентивността на акторите в каузалното събитие (съответно каузатор и каузиран), но не пропуска становището на Кано Агилар (с. 38), според когото в причинно-следствените отношения проличават много и разнообразни роли, т.е. агентивността не е инвариантна характеристика на участниците в ситуацията. От моя гледна точка това е много ползотворна теза и ми се струва, че авторката би могла да акцентира именно в тази посока: експликация на семантичните роли в каузативните конструкции и тяхната взаимоотнообвързаност със синтактичните функции във водещата и подчинената предикация.

Втората глава е посветена на каузативните конструкции с инфинитив и управляващ глагол *hacer(-se)*, *dejar(-se)*, *mandar*. Тези комбинации са разгледани като сложни двудрени конструкции – първото ядро се отъждествява с водещата предикация (управляващ каузативен глагол), а второто – с подчинената предикация (управляван глагол в инфинитив). Съвсем на място Рая Райчева отбелязва основната разлика между каузативните конструкции с инфинитив и същинските перифрастични конструкции, която логично произтича от естеството на подлога (в първия случай той е разносубектен, а във втория – кореферентен). Анализът на ексцерпирани примери завършва с обобщения и прегледни диаграми и таблици. Представена е подробна систематизация на типовете управлявани глаголи (на база на лексикалната семантика) и е отчетена тяхната фреквентност. Рая Райчева не се позовава на конкретен източник, от който може да са заимствани параметрите за групиране на отделните случаи. Предполагам, че те са извлечени в резултат на продължително разсъждение върху емпиричния материал, а авторката скромно е предпочела да спести този факт в изложението. Ако е така, става въпрос за съществен елемент в изследователската програма и теоретико-методологичната база, който заслужава уточнение още в уводната част на труда. Статистическата

обработка на езиковите единици убедително потвърждава, че най-често срещаната се конструкция в съвременния испански език е *hacer(-se) + infinitivo*, а по думите на самата дисертантка изборът на конкретна форма зависи главно от контекста и тематиката на ексцерпирания източник. Съгласна съм, че конструкцията *hacer(-se) + infinitivo* е прототипна и може да замества формациите с *dejar(-se)* и *mandar* (разбира се, в ущърб на предаваните от тях отсенки). Освен че има широк обхват в съдържателен план, тази конструкция се отличава и с огромен комбинаторен потенциал. По-нататък авторката правилно отбелязва, че в някои примери с *dejar* се отчита разлика в посоката на извършване на предстоящото действие. Това наблюдение е съществено и може да послужи като още една отправна точка за осмисляне на нюансите в значението на управляващия глагол през призмата на тематичните проекции и диатетичните отношения в каузативната верига.

В третата глава присъства анализ на каузативните конструкции с причастие и управляващ глагол *dejar, quedar(-se), tener, llevar*. Освен анализа по предварително определените параметри (лексикална семантика на управляваните глаголи) докторантката прави опит за съпоставка на партиципиалните конструкции с инфинитивните, прокарва разграничение между едноядрените и двуядрените каузативни структури и регистрира ограничената употреба на първия вид. И тук, както в предишната глава, представените възгледи на различни учени са допълнени с уместни бележки и подкрепени с разнообразен илюстративен материал. Данните от статистическия анализ са убедително потвърждение, че и четирите вида структури се образуват най-често с глаголи които отразяват промяна в състоянието или засегнат обект. Приемам напълно изказаното мнение, че тук на преден план изпъква резултативността (с. 85). Дори бих добавила, че ако в партиципиалните конструкции се търси каузативност, тя би трябвало да е само косвена, имплицитна (за разлика от инфинитивните конструкции). Това може да се дължи, от една страна, на семантиката на управляващия глагол, а от друга, на различния ред на събитията в мисловната схема. Независимо как ще бъде погледнато, обосновката на евентуалния каузативен потенциал на фразата предполага допълнителни разграничения в модела за анализ. Допускам, че едно от възможните решения е идентифицирането на семантичните роли и противопоставянето между активна и пасивна каузативност (както в английската граматика, където каузативните форми се

приемат за специфична пролиферация на деятелния и/или страдателния залог в полипредикативната структура).

Четвъртата глава е посветена на фразеологичните единици с глагол-опора *hacer(-se) + съществително име*. Дисертантката поставя колокациите в светлината на семантичната прозодия и споделя собствените си изводи за отношението между каузативността и стилистичния заряд на разглежданите конструкции. Обект на внимание тук са стабилизираните построения, които представляват функционални еквиваленти на елементарните каузативни предикати (доколкото разбирам, авторката ги разграничава единствено по формален признак). На по-късен етап от работата (вж. Заключение, с. 135) Рая Райчева отчита, че колокациите са все пак по-близки до синтетичните средства (простите каузативни глаголи), отколкото до останалите аналитични средства, включени в изследването. Това твърдение отговаря изцяло на собствените ми убеждения и ме подтиква към размисъл относно обединяващите параметри на аналитичните каузативни конструкции (в сравнение с простите каузативни предикати). Може ли да се приеме, че аналитичните конструкции по принцип експлицират, специфицират каузираното събитие и с по-наситеното си съдържание изпъкват като маркиран член на съответната парадигма? И в каква степен това се отнася за подобрите тук фразеологични словосъчетания?

В петата глава (Заключение) са систематизирани резултатите от извършения анализ и изводите относно взаимозависимостта между категориите каузативност и транзитивност, както и темпорално-аспектуалната перспектива на каузативните конструкции. Тук личи стремежът на докторантката да изнесе на по-високо ниво на абстракция обобщенията си за характеристиките и функциите на разглежданите аналитични средства, включително в странични за задачите на изследването аспекти.

Библиографията е подбрана с оглед на теоретико-методологичния апарат и е прилежно разпределена в цитирани и използвани източници.

Авторефератът отразява вярно съдържанието на дисертацията.

Коректно са посочени и приносните моменти в труда. Това е първо по рода си по-цялостно изследване на каузативността в съвременния испански език с описание на някои от нейните подкатегории и отчитане на разликите в структурата, употребата и честотността на аналитичните каузативни средства. Постигнатите

результати имат както теоретична, така и практическа стойност. Монографията може да послужи като основа за бъдещи проучвания в рамките на същата проблематика и би намерила приложение в чуждоезиковото обучение.

Искам да отбележа и една съществена черта на работата. Рая Райчева се стреми към пределна яснота на изложението, което позволява на читателя не само да оцени тезите и аргументацията ѝ, но и лесно да отсее рационалното, последователното от полемичното. Това е една от най-ценните страни на научното търсене – да предизвиква въпроси и да подтиква към надграждане на идеи. Като всеки друг труд, особено когато той е първата голяма крачка в научното поприще, и тук има някои пропуски. На места в изложението се налага терминологично уточняване и по-отчетливо разграничаване на равнищата на анализ. Дотук текстът е показателен за възможностите на авторката и вярвам, че тя ще се справи добре с усъвършенстването му при евентуална подготовка за печат. В потвърждение на това е и фактът, че се е отнесла отговорно към препоръките, отправени на предварителното обсъждане, и е взела под внимание всички забележки и предложения, които се вписват в нейното виждане и подход към изследвания обект.

Заклучение:

Предвид качествата на дисертационния труд приканвам членовете на научното жури да гласуват положително за присъждането на образователната и научна степен „доктор” на Рая Райчева.

София, 24 август 2015 г.

Рецензент:

/доц. д-р Донка Мангачева/